

MEI

DNB Magazine nr. 1, 2012

DNB MAGAZINE

Pensioendiscussie
met DNB-directeur
Joanne Kellermann

Cybercrime

In dit nummer...

Vragen over de euro, pensioenen,
banken of verzekeraars?

Bel of mail de informatiedesk:

0800 - 020 1068 (gratis)

info@dnb.nl

Neem eens een kijkje op www.dnb.nl

en op www.jouwgeldvraag.nl

ARTIKELEN

12/ Concurrentiekracht
van de eurolanden

26/ Lekker weg in eigen land
en buurlanden

RUBRIEKEN

- 04/ Banktueel
- 06/ De mensen van het Frederiksplein: Raymond Gootjes
- 11/ De wereld in cijfers: Pensioenleeftijd
- 15/ Podium: 'Kan ik bij DNB ook herdenkingsmunten inleveren?'
- 16/ Kunstpodium: Dieuwke Spaans
- 25/ Va Banque: 'Op naar de toekomst'
- 28/ Profiel: Duitsland
- 30/ Seminars
- 32/ In Beeld

07/ Grip op de cybercrime economie

In de schaduw van het internet bloeit de cybercrime economie. Betere beveiliging en groter bewustzijn van de risico's zijn speerpunten voor DNB in 2012.

18/ Dossier: pensioenen

Het Nederlandse pensioenstelsel wordt geroemd om zijn solidariteit. Hoe houdbaar is dit principe? DNB-directeur Joanne Kellermann: 'Mijn schrikbeeld is dat iedereen zelf verantwoordelijk wordt'. Vijf deskundigen in gesprek over de duurzaamheid van ons pensioen.

Wereldkampioen

Van hofjes tot oudemannenhuizen en – sinds de negentiende eeuw – pensioenfondsen: de traditie van de oudedagvoorziening in ons land is fier en lang. Een eeuwenoude geschiedenis, die in 1957 werd bekroond met een bijzonder juweel: de AOW.

Pensioen: ooit een gunst, daarna een recht en min of meer een vanzelfsprekendheid. Oogappel van het poldermodel, bovenal uiting van onomstreden solidariteit. Pensioen: een tak van sport waarin Nederland schijnbaar moeiteloos wereldkampioen werd. En kan blijven – maar dat gaat niet zonder slag of stoot.

Nederland wordt internationaal nog steeds geroemd om de kwaliteit van het pensioenstelsel. Terecht, vergelijk de situatie maar eens met landen als de Verenigde Staten. De wereldkampioen moet echter wel alert blijven, heeft de laatste jaren ook klappen geïncasseerd. Van vergrijzing en ontgroening tot onder druk staande intergenerationele solidariteit en dalende beurskoersen. 'Het kan verkeren', denkt de kampioen met Bredero. Om zich onmiddellijk de woorden van een andere grote Nederlandse dichter te herinneren. Joost van den Vondel schreef: 'De wereld is een schouwtoneel, elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel.' Die laatste woorden stemmen de kampioen hoopvol.

In dit DNB Magazine een discussie over de stand van de pensioenvoorziening in Nederland, nu en in de toekomst. Een zoektocht naar het antwoord op de klemmende vraag hoe we het pensioenstelsel toekomstbestendig kunnen krijgen. Want dat is het waard.

De redactie

Wat je echt wilt weten

Benoemingen Raad van Commissarissen

Voorzitter
Alexander Rinnooy Kan

Alexander Rinnooy Kan, voorzitter van de SER, is per 1 juli 2012 benoemd tot voorzitter van de Raad van Commissarissen van de Nederlandse Bank.

DNB-president Klaas Knot in een eerste reactie: 'De directie is zeer verheugd dat Alexander Rinnooy Kan het voorzitterschap op zich wil nemen. Met zijn rijke bestuurlijke ervaring en brede kennis zal

hij daadkrachtig en effectief invulling kunnen geven aan de verdere versterking van de toezichhoudende rol van onze Raad van Commissarissen. De directie kijkt uit naar een vruchtbare samenwerking met Alexander. Tegelijkertijd gaat onze oprechte dank uit naar Fokko van Duyne. Met zijn nimmer aflatende inzet en grote deskundigheid heeft hij waardevolle bijdragen geleverd aan de Raad. Onder zijn voorzitterschap heeft de Raad van Commissarissen veel kunnen betekenen voor de besturing van de Nederlandse Bank.'

Commissaris
Feike Sijbesma

Feike Sijbesma is per 1 september 2012 benoemd tot lid van de Raad van Commissarissen van de Nederlandse Bank.

Sijbesma is voorzitter van de Raad van

Bestuur van Koninklijke DSM. Van 1987 tot 1998 was Sijbesma in diverse functies werkzaam bij Gist-brocades, dat later door DSM werd overgenomen. Hij studeerde medische biologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht en bedrijfskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Commissaris
Wim Kuijken

Per 1 april 2012 is Wim Kuijken benoemd tot commissaris van overheidswege bij de Nederlandse Bank (DNB).

Deze commissaris vormt de verbin-

dingsschakel tussen DNB en de minister van Financiën. Kuijken heeft een lange staat van dienst in Den Haag. Zo was hij onder meer Secretaris-Generaal op de ministeries van Verkeer en Waterstaat, Algemene Zaken en Binnenlandse Zaken.

DVD geschiedenis Beursplein 5

'Van Bakermat tot Beeldscherm' is een nieuwe dvd over de geschiedenis van de beurs in Amsterdam. De dvd neemt u mee in een reis door de tijd: vanaf de eerste beursgang van de VOC tot de dynamiek van het Beursplein 5 anno 2012.

De dvd bevat ook zes historische promotiefilms uit het archief van de beurs. De oudste film biedt unieke zwart-witbeelden van de aandelenhandel anno 1926.

Belangstelling? Bestellen kan via www.aex.nl. Prijs: EUR 14,95, plus 1,95 verzendkosten. *

Nieuwe website Jouwgeldvraag.nl

Consumenten kunnen met hun vragen over geld terecht op een nieuwe website van de Nederlandsche Bank: www.jouwgeldvraag.nl. Met deze site wil DNB een breder publiek bereiken. U vindt er informatie over actuele issues, zoals de schulden crisis. Ook kunt u er direct vragen stellen. Bijvoorbeeld over de euro, de garantieregeling voor spaargeld of over uw pensioen. *

Cartoon Cybercrime (pag. 7)

Goud waard

Medewerkers in de schijnwerpers.
Deze keer: Raymond Gootjes,
programmamanager bij toezicht.
Hij zorgt voor het nieuwe goud
bij DNB: informatie als basis
voor risicoclassificatie.

door Ellen Tolsma

Wat is risicoclassificatie?

‘Er staan heel veel instellingen onder ons toezicht: van klein tot groot. Omdat DNB let op de stabiliteit van het financiële stelsel, kijken we bij risicoclassificatie allereerst naar de impact van ondernemingen op deze stabiliteit. Ofwel: hoe groot zijn de gevolgen voor de samenleving als er iets gebeurt met een onderneming? Vervolgens kijken we naar andere criteria, zoals soliditeit en integriteit. Op basis van deze analyses delen we instellingen in klassen in. Een hogere impact, betekent een hogere risicoclassificatie. Dit is dan weer bepalend voor de intensiteit van ons toezicht.’

Dus wie in een lage klasse valt, hoeft geen rekening te houden met lastige toezichthouders?

‘Ook zij krijgen nog altijd te maken met ons toezicht, maar onze capaciteit is

beperkt. Dus kiezen we voor een gedifferentieerde aanpak. Het toezicht in de lager risicoklassen pakken we thematisch aan, in plaats van individueel. De risicoclassificatie bepaalt dus niet óf er toezicht plaats vindt, maar de wijze waarop. In veel andere landen, onder meer in Engeland, wordt ook op deze manier gewerkt.’

Hoe bepaal je in welke klasse een onderneming valt?

‘In eerste instantie doen we dit voor elke individuele instelling afzonderlijk, op basis van de criteria als systeemrelevantie, soliditeit en integriteit. Sommige ondernemingen hebben apart van elkaar weinig invloed op de financiële stabiliteit, maar wel als groep van vergelijkbare ondernemingen. Deze ondernemingen worden dan als groep in een hogere klasse geplaatst.’

Wat is jouw rol?

‘De projecten onder mijn programma ondersteunen de toezichtactiviteiten door efficiëntere inzet van it. Je zou kunnen zeggen dat informatie goud waard is voor DNB, want adequate informatievoorziening is de basis voor maatgevend en gezaghebbend toezicht. Risicoclassificatie is de daar de eerste stap van.’

Ben je zelf ook een echte analyticus?

‘Ha, ha, ik observeer inderdaad ook. Na een bezoek weet ik nog exact welke boeken er in de kast stonden, wat er precies gezegd is, maar ook hoe mijn gesprekspartners zich gedroegen. Het gevolg van mijn werk als toezichthouder denk ik.’ •

Grip op de cybercrime economie

Naarmate cybercriminelen verder innoveren, moeten financiële instellingen hun informatiebeveiliging aanscherpen. Betere beveiliging en groter bewustzijn van de risico's zijn speerpunten voor DNB in 2012.

door Marcel Baveco en Raymond Kleijmeer

Wereldwijd is de economie in mineur en verkeren veel sectoren in zwaar weer. Grote uitzondering: in de schaduw van het internet bloeit de cybercrime economie volop. Een economie waarin innovaties en concurrentie zorgen voor continue vernieuwing, met producten en dienstverlening van topkwaliteit tegen bodemprijzen.

Creatieve vernietiging ('creative destruction') noemde de Oostenrijkse econoom Joseph Schumpeter het proces van voortdurende innovatie, waarbij succesvolle toepassingen van nieuwe technieken de oude vernietigen. Dit is tekenend voor de wereld van cybercrime. Nieuwe cybercrime technieken vernietigen echter niet alleen de oude cybercrime technieken, maar brengen juist ook grotere schade toe aan spelers in de officiële economie.

Malafide software

Daar waar cybercriminelen zich in het begin nog vooral richtten op het stelen van creditcardgegevens, is de laatste jaren het aanvalsgebied flink uitgebreid. Ook in de cybercrime vinden voortdurend product- en markttextensies plaats – om in marketingtermen te spreken.

Creditcards vormen nog wel op grote schaal een waardevol doelwit. De handel in illegale creditcardgegevens tiert welig. De laatste jaren is 3D Secure ingevoerd. Dit is een wachtwoord

of code voor online creditcardbetalingen. Cybercriminelen zijn al weer in de tegenaanval gegaan met nieuwe manieren om ook deze gegevens te achterhalen. Dit is tekenend voor de wedloop is tussen aanbieders van betaalmethoden en de aanvallers die erop uit zijn om die methoden te misbruiken.

Internetbankieren is een belangrijk doelwit voor *malware* (malafide software). Doel is om zo klantgegevens als inlogcodes en wachtwoorden te stelen. Misbruik vindt daarbij niet eens altijd plaats door degene die deze gegevens heeft gestolen. Vaak worden deze gegevens als handelswaar doorverkocht en door anderen misbruikt. Vanuit crimineel oogpunt helpt het om een extra schakel toe te voegen. Dit maakt het moeilijker om de oorspronkelijke dief te traceren. Nieuwe vormen van *banking malware* (met namen als SpyEye en Torpig) hebben in 2011 gezorgd voor een golf van geavanceerde aanvallen.

Fraudebedrag

Ook bij aanvalsoezetten via *phishing mails* vinden innovaties plaats. Traditioneel werden er massaal anonieme mails verstuurd, waarop sommige ontvangers reageerden en de *phishers* beet hadden. Tegenwoordig worden steeds meer persoonlijk gerichte *phishing mails* verstuurd ('spear phishing'). De kans dat mensen daarop reageren is namelijk groter. Deze kans wordt

nog verder verhoogd door ‘social engineering’ toe te passen, waarbij mensen persoonlijk worden benaderd via telefoon en SMS en onder valse voorwendselen wordt gevraagd om hun geheime gegevens. Deze fraudeopzetten komen zo echt over dat veel mensen er slachtoffer van worden.

Banken reageren op al deze cybercrime dreigingen door voortdurend maatregelen te nemen. Desondanks hebben de creativiteit en intensiteit van de aanvallen geleid tot een toename van fraude. In 2009 was het totale fraudebedrag bij internetbankieren (dus inclusief *banking malware* en *phishing*) EUR 1,9 miljoen. Dit bedrag steeg naar bijna EUR 10 miljoen in 2010, en EUR 35 miljoen in 2011.

In control

Creditcardverwerkers en banken zijn al sinds jaren in een wapenwedloop verwickeld met de criminelen. Maatregelen die banken nemen tegen bepaalde aanvallen, roepen weer tegenaanvallen op. Daar worden vervolgens weer tegenmaatregelen opgenomen, en zo gaat de wedloop door tussen banken en aanvallers. Het is belangrijk dat organisaties op de hoogte zijn van de ontwikkelingen in de cybercrime economie. DNB ziet er ook scherp op toe dat instellingen binnen de financiële sector ‘in control’ zijn en ook blijven.

De bloei van de cybercrime-economie is voor DNB aanleiding om cybercrime te benoemen tot één van de toezichtthema's voor 2012. Doel is een verhoging van het beveiligingsniveau en het bewustzijn van financiële ondernemingen op het gebied van cybercrime. Want ook al kent de financiële sector de risico's in algemene zin terdege, DNB constateert dat individuele instellingen extra inspanningen moeten doen in de wedloop tegen

criminelen. Voor DNB zijn er drie kernpunten: informatiebeveiliging, transactiefiltering en *vulnerability management*.

Zwakste schakel

Informatiebeveiliging in algemene zin is volgens DNB een belangrijke maatregel om bedreigingen het hoofd te bieden. Zowel vanuit de buitenwereld zoals cybercrime als ook interne bedreigingen als fraude en gegevensdiefstal.

In 2010 heeft DNB een *self assessment* op het gebied van informatiebeveiliging ontwikkeld. Op basis van deze assessments concludeert DNB dat de informatiebeveiliging lang niet overal volledig op orde is. Daarbij zijn er grote verschillen: binnen de financiële sector zijn er enkele koplopers en enkele achterblijvers.

De meeste instellingen zien informatiebeveiliging nog als een IT-aangelegenheid. Echter, de omgang met vertrouwelijke documenten, het risicobewustzijn van medewerkers en de toegang tot kantoren zijn echter minstens zo belangrijk. Kortom ‘de zwakste schakel’ bepaalt het niveau van informatiebeveiliging. Daarbij zijn financiële ondernemingen vaak sterk afhankelijk van externe leveranciers: maar hoe hebben deze leveranciers hun beveiliging geregeld en hoe gaan ze met gevoelige klantinformatie om?

Aan de hand van de *self assessments* heeft DNB met instellingen concrete afspraken gemaakt om de informatiebeveiliging verder te verbeteren. Daarnaast heeft DNB met diverse koepelorganisaties binnen de financiële sector de onderzoeksresultaten besproken. Voor deze koepelorganisaties is dat aanleiding om het onderwerp Informatiebeveiliging prominenter bij de leden onder de aandacht te brengen.

Dit jaar zal het aantal betrokken instellingen verder worden

Thema's Toezicht 2012

Toezichtthema's zijn onderwerpen waar de Nederlandsche Bank in haar toezicht extra op let. Sommige problemen of ontwikkelingen spelen namelijk bij een groot aantal onder toezicht staande instellingen. Het themagerichte toezicht vindt plaats in aanvulling op instellingsspecifiek toezicht. Voor 2012 zijn de speerpunten – naast cybercrime – onder meer het herstel van financiële buffers en de duurzaamheid van bedrijfsmodellen van financiële instellingen. Een volledig overzicht vindt u in de brochure 'Thema's DNB Toezicht 2012'. Deze kunt u downloaden op onze website: www.dnb.nl.

uitgebreid en zullen de eerste follow-up metingen worden uitgevoerd om te toetsen of de instellingen zich aan de afspraken hebben gehouden. De ervaringen zijn tot nu toe positief: instellingen zijn hiermee actief bezig.

Internetbanken

Verdachte transacties kunnen door een combinatie van IT-systemen en processen herkend worden. Met name creditcardmaatschappijen hebben hier al veel ervaring mee. De laatste tijd maken ook banken in toenemende mate hiervan gebruik. Het inregelen van dergelijke systemen en processen is een complexe aangelegenheid. In 2012 start DNB een onderzoek naar het gebruik van transactiefiltering bij banken die internetbankieren aanbieden. DNB is van mening dat een combinatie van preventieve (zoals het geven van voorlichting aan consumenten) en detectieve maatregelen (het herkennen van potentieel frauduleuze transacties) effectief is om het hoofd te bieden aan de eerder genoemde *banking malware*. Binnen dit onderzoek inventariseert DNB de *best practices* op het gebied van transactiefiltering bij internetbankieren.

Hackers

Via het onderzoek *vulnerability* management wil DNB in kaart brengen in hoeverre financiële instellingen voldoende maatregelen hebben genomen tegen deze bedreigingen en daar waar noodzakelijk aandringen tot extra inspanningen. Organisaties worden immers in toenemende mate door hackers benaderd met gerichte aanvallen. Het kan hierbij gaan om mailtjes, die specifiek gericht zijn op (een groep van) medewer-

kers van een bedrijf. De mailtjes zijn vaak voorzien van bijlagen met schadelijke software. Na het openen van de bijlage wordt de software geïnstalleerd, waardoor hackers van buitenaf toegang kunnen krijgen tot interne bedrijfsinformatie. Ook kunnen hackers gebruik maken van bekende zwakheden in infrastructurele/*firewall* software. Organisaties die niet de laatste updates hebben geïnstalleerd of de aangegeven maatregelen hebben getroffen, zijn dan een mogelijk *target* van hackers met het risico dat vertrouwelijke informatie in ongewenste handen komt of dat de organisatie niet bereikbaar is voor consumenten en/of bedrijven.

Ook onvoldoende beheersing van het interne netwerk op zwakheden, waardoor medewerkers niet meer kunnen werken en hun klanten niet meer kunnen bedienen, kan een risico zijn voor de continuïteit van de organisatie.

Aanpak

In januari 2012 ging het Nationale Cyber Security Centrum van start. Hierin werken publieke en private partijen samen tegen cybercrime. Specifiek voor de financiële sector is er ook nog de Electronic Crime Task Force waarin banken en politie samenwerken in de bestrijding van cybercrime-aanvallen op het internetbankieren. Bovendien is eind december 2011 is het Landelijk Skimming Point bij de politie opgericht.

DNB bepleit dat de capaciteit van deze gezamenlijke initiatieven voor de aanpak van cybercrime structureel wordt en de komende jaren wordt vergoed om zo in de pas te blijven met de groeiende aanvalscapaciteit van cybercrime. •

Pensioenleeftijd

	Leeftijd		Leeftijd
Landbouw en visserij	64,7	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	62,2
Bouwnijverheid	62,2	Onderwijs	62,9
Financiële instellingen	62,7	Milieu, cultuur, recr, ov. dienstverl.	64,9

De gemiddelde leeftijd waarop werknemers met pensioen gaan, is ruim 63 jaar. Dat verschilt per beroepssector. Werknemers in de bouw leggen er doorgaans iets eerder het bijltje bij neer. De gemiddelde pensioenleeftijd is hier 62,2 jaar. Opmerkelijk is dat op exact dezelfde

leeftijd ook werknemers in het openbaar bestuur en overheidsdiensten het voor gezien houden. Bij financiële instellingen houden werknemers het gemiddeld iets langer vol: tot 62,7 jaar; in het onderwijs tot 62,9 jaar. Doorwerken op je oude dag komt veel vaker voor in de landbouw en

visserij: hier is de gemiddelde pensioenleeftijd 64,7 jaar. Maar de echte *diehards* zitten in de sector milieu, cultuur, recreatie en overige dienstverlening: de gemiddelde werknemer gaat hier met 64,9 jaar met pensioen. *

Achterblijvende eurolanden moeten inhaalslag maken

De concurrentiekracht van sommige eurolanden is achteruitgehold. Om mee te gaan in de vaart der volkeren moeten zij de lonen aanpassen en de arbeidsproductiviteit verhogen.

door Johan Verbruggen

Een eenvoudige indicator voor de concurrentiekracht van een land zijn de arbeidskosten per eenheid product. Arbeidskosten vormen voor veel producten nog altijd de grootste kostenpost. Als de arbeidskosten per eenheid product in een land sterk stijgen, worden de exportproducten duurder en verslechtert de concurrentiepositie van het betreffende land.

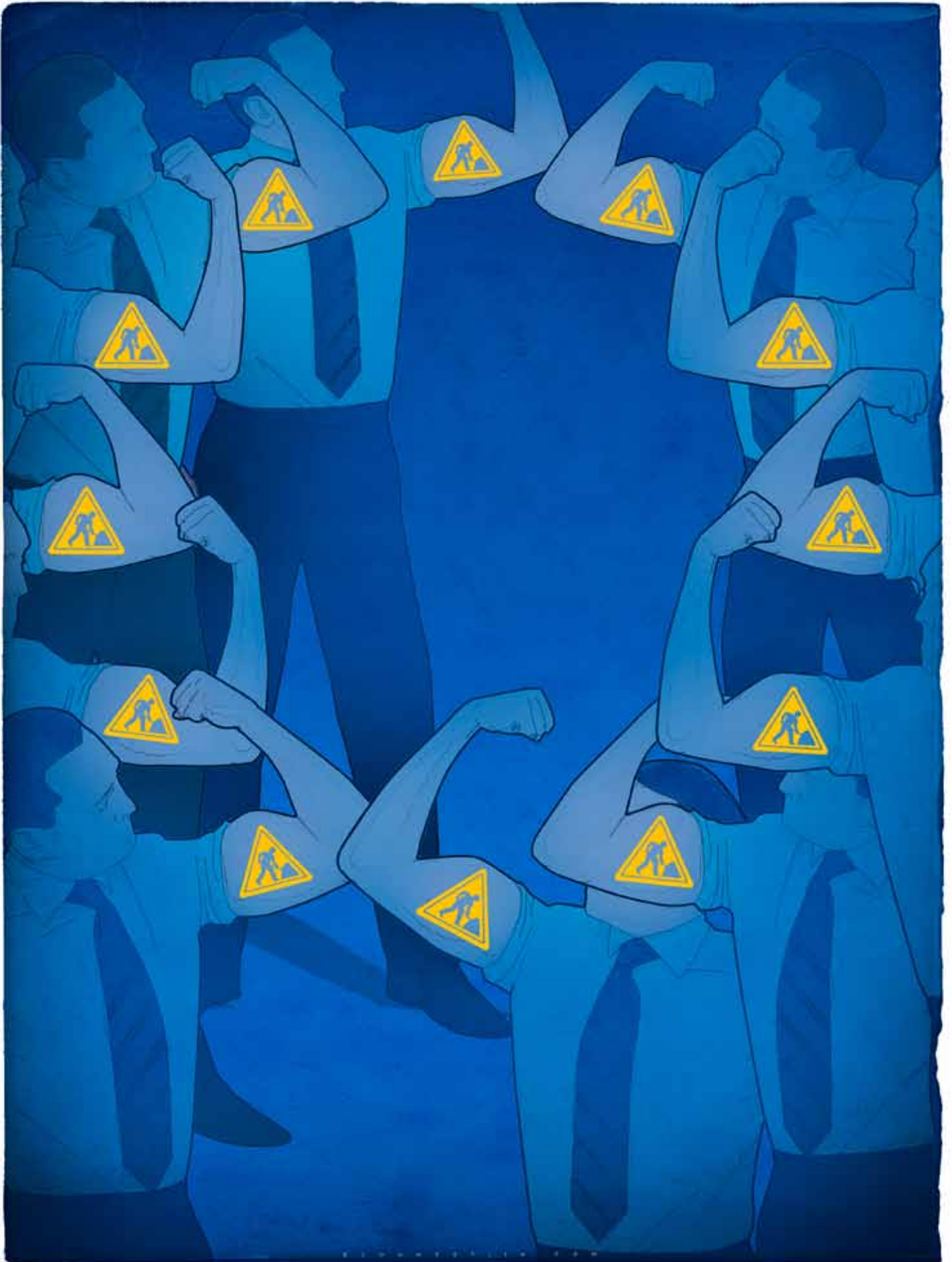
Tussen 1970 en begin 1999, toen de omrekenkoersen van de nationale valuta en de euro werden vastgesteld, stegen de arbeidskosten per eenheid product in Duitsland slechts met een factor tweeënhalf. Ook in Oostenrijk en Nederland was sprake van een relatief beperkte stijging. In Griekenland daarentegen waren de arbeidskosten per eenheid product in 1998 maar liefst 55 keer hoger dan in 1970. Ook in Portugal, Spanje en Italië zijn in die periode de arbeidskosten per eenheid product relatief sterk gestegen (zie kader).

De verwachting en de hoop waren dat de introductie van de euro een eind zou maken aan de toenemende verschillen in de arbeidskosten per eenheid product van landen. Dit is helaas niet gebeurd. Dezelfde trends hebben zich ongewijzigd, zij het in iets mindere mate, voortgezet.

Ook in de jaren 1999-2010 is de concurrentiekracht van Duitsland verbeterd en die van de Zuid-Europese landen verslechterd.

Nederland vormt zo beschouwd een uitzondering: gingen we vroeger gelijk op, sinds de invoering van de euro zijn de arbeidskosten per eenheid product beduidend sterker toegenomen dan in Duitsland en Oostenrijk. Dit komt door de bijzonder lage werkloosheid en relatief krappe arbeidsmarkt in ons land.

Maar er is wel wat veranderd in het eurotijdperk: de mate van divergentie is veel kleiner voorheen, ook als wordt gecorrigeerd voor de lengte van de periode. Toetreding tot de Europese Monetaire Unie (EMU) heeft dus wel degelijk disciplinerend

Stijging arbeidskosten per eenheid product

	1970- 1998	1998- 2010
	Index 1970=100	Index 1998=100
Duitsland	249	103
Oostenrijk	293	111
Nederland	276	128
België	381	125
Frankrijk	453	124*
Finland	574	124
Ierland	759	125*
Italië	1235	133
Spanje	1381	134*
Portugal	3450	132
Griekenland	5517	143

* 2010 ontleend aan Eurostat-data.

Bron: OECD.

gewerkt, maar de oude verschillen in ontwikkeling zijn daarmee niet volledig verdwenen.

Overheidsschulden

Voor de invoering van de euro konden eurolanden hun verslechterde prijsconcurrentiepositie corrigeren door hun nationale munt te laten devalueren. Op die manier konden landen met hoge inflatie en kostenstijgingen voorkomen dat ze zich volledig uit de markt prijsden. Na de toetreding tot de EMU was dit niet meer mogelijk. Bij de invoering van de euro zijn echter onvoldoende waarborgen en mechanismen ingebouwd om structurele verschillen in prijsconcurrentieposities te voorkomen en/of te corrigeren. Door de voortgaande verslechtering van de prijsconcurrentiepositie van Griekenland, Portugal, Spanje en Italië is hun structurele groeivermogen zodanig verminderd dat er steeds meer twijfel is gerezen of zij nog wel in staat zijn om hun schulden terug te betalen. Economische groei is namelijk een van de factoren die hiervoor bepalend zijn. De gerezen twijfel heeft geleid tot hogere rentes op staatsobligaties van deze landen, waardoor hun probleem met de overheidsfinanciën alleen maar groter werd. Dit is een van de onderliggende oorzaken van de Europese schuldencrisis.

Inhaalslag

Nu devaluatie van de nationale munt, het traditionele correctiemechanisme, niet meer mogelijk is, moet op een andere manier de concurrentiekracht van achterblijvende landen worden hersteld. Om de arbeidskosten per eenheid product te verlagen, moeten de Zuid-Europese landen de lonen aanpassen

en de arbeidsproductiviteit verhogen. Uit diverse rapporten, zoals de Global Competitiveness Index van World Economic Forum, volgt dat op het gebied van arbeidsmarkt- en productmarktflexibiliteit in de betreffende landen nog een wereld te winnen is. In de ranglijst van 142 landen naar efficiëntie op de arbeidsmarkt staat Spanje op nr. 119, Portugal op nr. 122, Italië op nr. 123 en Griekenland op nr. 126. Tegelijkertijd kan worden gewezen op de succesverhalen in Duitsland, waar dankzij de Harz-hervormingen van 2002 – 2005 de arbeidsmarkt flexibeler is geworden en de prijsconcurrentiepositie is versterkt.

Bijspijkeren

Alternatief is verhoging van de arbeidskosten per eenheid product in landen als Duitsland, Nederland en Oostenrijk. Ook dat verkleint immers de verschillen in concurrentiekracht tussen de eurolanden. Dit is echter om meerdere redenen geen goed idee. Allereerst omdat het de hervormingsdruk vermindert op landen met een slechte concurrentiepositie. Bovendien verslechtert hierdoor de prijsconcurrentiepositie ten opzichte van landen buiten het eurogebied. En dat brengt de hele eurozone nog verder van huis. Het is sowieso niet verstandig om in een groep van 'leerlingen' de prestatieverschillen te verkleinen door de 'goede leerlingen' slechter te laten presteren. De beste oplossing is om de achterblijvende leerlingen bij te spijkeren en een inhaalslag te laten maken. Niet alleen de achterblijvers, maar ook de goede leerlingen moeten na hun schooltijd immers concurreren met kinderen van andere scholen. En bedrijven uit Duitsland en Nederland moeten de concurrentie aangaan met bedrijven van buiten het eurogebied. •

Herdenkingsmunten

In de rubriek voor lezersvragen dit keer de vraag: kan ik bij DNB ook herdenkingsmunten inleveren?

door Marijke Hoogendoorn

Nee, herdenkingsmunten zijn niet bij de Nederlandsche Bank in te wisselen voor euro's. Daarvoor moet u zijn bij de Koninklijke Nederlandse Munt (KNM). De KNM slaat de herdenkingsmunten in opdracht van het ministerie van Financiën.

Herdenkingsmunten hebben vaak een afwijkende nominale waarde, bijvoorbeeld 5 of 10 euro. De Nederlandse herdenkingsmunten zijn alleen in Nederland een wettig betaalmiddel. Vaak worden deze munten geslagen in speciale verzamelaarskwaliteiten, zoals *Brilliant Uncirculated of Proof*. Het materiaal is dan vaak zilver of goud. Het Tulpen Vijfje is de allernieuwste

Nederlandse herdenkingsmunt. Deze munt is uitgegeven ter ere van 400 jaar diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Turkije. De eerste contacten tussen Nederland en Turkije stammen al uit de middeleeuwen. Eind zestiende eeuw kwam de tulp vanuit Turkije naar Nederland. En dat resulteert nu in 2012 in de 'Tulpenmunt'.

Een andere bijzondere herdenkingsmunt van 2012 is de 2 euro herdenkingsmunt '10 jaar euro'. Elk euroland heeft een eigen 2 euro herdenkingsmunt geslagen op basis van hetzelfde gemeenschappelijke ontwerp. Enige verschil: op elke nationale munt prijkt de eigen landsnaam boven dit ontwerp.

Bijzondere munten zijn altijd weer leuk voor verzamelaars. Des te schaarser, des te mooier. Neem bijvoorbeeld de munt die uitkwam bij de opening van het DNB-hoofdkantoor in 1968. Deze munt werd geslagen in brons, zilver en goud. Van de bronzen versie zijn er 2.000 stuks geslagen, vooral voor medewerkers en relaties van DNB. De man met de sleutel staat symbool voor de kluizen van DNB. De Latijnse tekst *Novae Aedis Prisca Fides* betekent: nieuwe gebouwen, het oude vertrouwen.

Meer weten?

Meer informatie over Nederlandse munten vindt u op www.knm.nl. •

Dieuwke Spaans

door Alexander Strengers
Voorzitter Kunstcommissie

With your head on the ground, 2011
Gemengde techniek
155 x 275 cm

Apocalyptisch, maar ook geestig, raadselachtig en relativerend: dat zijn de kunstwerken van Dieuwke Spaans (Rheden, 1973). Haar collages zitten barstensvol dubbele lagen. Terugkerende thema's zijn de oorlog en de ontvankelijkheid van mensen voor ideologieën.

With your head on the ground is onderdeel van een recente serie over het strijdtoneel.

Spaans pakt hier breed uit – in alle opzichten. Op een indrukwekkend formaat – het werk meet bijna drie bij anderhalve meter – weet Spaans een meesterlijk verhaal over het strijdtoneel te vertellen. De collage is opgebouwd uit een grondlaag van afbeeldingen die Spaans aan elkaar puzzelt. Daarop schildert ze met verf en zo creëert zij een grillig landschap waarin een bonte stoet

van figuren langskomt. Daarop legt zij een nieuwe laag aan, aldus verder bouwend aan het reliëf, van glanzende, kleurrijke knipsels met afbeeldingen van bijvoorbeeld bloemen en vogels.

Laag op laag, roept dit alles nieuwe vragen en gedachten op. Zo zie je in de eerste laag een grote optocht. Maar waarvan: een parade van fiere strijdkrachten óf de dramatische aftocht van vluchtelingen? Het

zijn dergelijke combinaties van uitersten die veel spanning teweegbrengen. De tweede laag vormen figuren: geen mensen, maar paarden en honden, omdat die volgens Spaans het werk een dimensie van tijdsloosheid geven. Het beeld is bewust van alle tijden – gedateerd, noch te dateren.

Tot slot is er de alles overkoepelende laag van grappige en verrassende details. Zo

valt een danseresje uit de wolken met de handjes naar beneden gericht alsof ze aan het vliegen is, aldus de associatie oproepend met de mythologische figuur van Icarus. Ook de hond heeft een dubbele betekenis. Een legende wil dat voordat Magere Hein je in zijn macht krijgt, er altijd eerst een hond langskomt. Tegelijkertijd staat dit dier symbool voor trouw en kameraadschap.

Spaans was *artist in residence* aan de Rijksakademie te Amsterdam en ontving twee keer de Koninklijke prijs voor de Schilderkunst. Haar kunstwerken doen een krachtig appel op het oog – ze dwingen je steeds opnieuw om nog eens te kijken. En elke keer zie je weer iets nieuws, iets anders, iets dubbels. •

Céline Claassens (23),
studente Algemene Cultuurwetenschappen

‘In mijn vorige bijbaantje kreeg ik allemaal informatie over pensioenen. Om heel eerlijk te zijn: ik heb het even doorgebladerd en daarna weggelegd. Ik snap wel dat het belangrijk is om over na te denken, maar tegen de tijd dat ik aan mijn pensioen toe ben ziet de wereld er compleet anders uit. Alle regelingen zijn dan toch al veranderd. Bovendien kan ik me ook helemaal niet voorstellen dat ik überhaupt ooit ga stoppen met werken.

Dat lijkt me heel erg saai. Ik zie mezelf echt niet fulltime thuis zitten. Of ik zelf een pensioenuitvoerder zou willen kiezen? Keuzevrijheid vind ik heel belangrijk, maar in dit geval is het juist wel fijn dat je je geen zorgen hoeft te maken over dat je misschien een verkeerde keuze maakt. Bovendien; als ik na mijn studie begin met werken, zal ik in het ‘echte leven’ al genoeg keuzes moeten maken. Dan is mijn pensioen er al weer eentje minder.’

De duurzaamheid van ons pensioen

Voor een kwart van de pensioenfondsen dreigt korting op de pensioenuitkering, een unicum in de Nederlandse geschiedenis. Is ons pensioen in crisis? Een discussie met vijf prominenten in pensioenland.

door Rutger Vahl

De geïnterviewden

Joanne Kellermann: sinds november 2007 directeur bij de Nederlandsche Bank. Onder meer verantwoordelijk voor het toezicht op pensioenfondsen en verzekeraars, en voor de expertisecentra van DNB.

Lans Bovenberg: hoogleraar aan de Tilburg School of Economics and Management. Houdt zich vooral bezig met overheidsfinanciën, belastingen, pensioenen, vergrijzing, arbeidsmarkt en sociale zekerheid.

Bernard Wientjes: voorzitter van ondernemersorganisatie VNO-NCW.

Gerard Riemen: algemeen directeur van de Pensioenfederatie, die de belangen van Nederlandse pensioenfondsen behartigt.

Martin Pikaart: wiskundige en voorzitter van het Alternatief voor Vakbond, een vakbond die opkomt voor de belangen van jongere werknemers.

Is het Nederlandse pensioenstelsel wel in crisis?

Joanne Kellermann: 'Het klopt dat Nederland ten opzichte van andere landen gunstig afsteekt. Maar dat zegt meer iets over de ernst van de pensioensituatie in andere landen. De 'crisis' is dat ons stelsel niet toekomstbestendig is. Dat komt vooral door de vergrijzing. Bovendien worden we ook steeds ouder en die stijging van de gemiddelde leeftijd gaat niet geleidelijk. De laatste tien jaar is de levensverwachting met 1,4 jaar toegenomen. Dat is heel veel in korte tijd. Op zich positief dat we ouder worden, maar voor die extra levensjaren is door de huidige oudere deelnemers en gepensioneerden niet voldoende pensioenpremie betaald.'

Lans Bovenberg: 'Een ander groot probleem is dat we nooit goed hebben uitgelegd wat de risico's van het Nederlandse pensioenstelsel zijn. Jarenlang is min of meer gesuggereerd dat velen wel zo ongeveer 70 procent van hun laatstverdiende of gemiddelde loon zouden ontvangen. Maar omdat beleggingsrendementen al tien jaar tegenvallen is er niet genoeg geld in kas om die verwachtingen in te lossen. We moeten dus nu aan mensen gaan vertellen dat ze waarschijnlijk niet krijgen waarop ze gerekend hadden. Een pijnlijke boodschap.'

Het Nederlandse pensioenstelsel wordt internationaal geprezen om zijn robuustheid. Het gros van de Nederlanders spaart voor een aanvullend pensioen bovenop een staatsuitkering (AOW), onze pensioenen zijn relatief hoog en pensioenfondsen hebben veel geld in kas (875 miljard euro). Juist doordat veel Nederlanders verplicht deelnemen in een pensioenregeling, is ons stelsel in vergelijking met bijvoorbeeld Duitsland of Frankrijk redelijk bestendig tegen de vergrijzing, zo wordt vaak gezegd.

In februari maakte DNB bekend dat 103 van de ruim 400 pensioenfondsen de uitkeringen van pensioenfondsen per april 2013 moeten korten. De kortingen zijn maximaal 7 procent. Nooit eerder moesten zoveel fondsen zo fors op de uitkering korten.

Anne-Marieke Samson (31), Adviseur bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

‘Ik dacht altijd: pensioen, who cares. Het staat ver van je af als je net begint met werken. Totdat een vriendin me erop wees dat financieel bewustzijn heel belangrijk is. De verantwoordelijkheid om je voor te lichten kun je aan een bank overlaten, maar die heeft vaak weer een commercieel belang. Daarom kun je je maar beter zelf bijspijkeren. Die vriendin organiseert sessies ‘Financial Empowerment’. In ruil voor een fles wijn worden haar vriendinnen en kennissen bijgepraat over financiële zaken. Zo kregen we ook een basiscursus pensioenen.

Met uitleg over begrippen als ‘dekkingsgraad’ en ‘indexatie’. Het uiteindelijke doel: het kunnen doorgronden van het Uniform Pensioenoverzicht (UPO). Inmiddels begrijp ik wat er in mijn UPO staat, maar verder verdiep ik me nog altijd weinig in mijn pensioen. Ook omdat je zelf je fonds niet kan kiezen. Als je zelf meer te zeggen had over bij welk pensioenfonds je zou gaan, zou ik me misschien ook meer gemotiveerd voelen om uit te zoeken welk fonds het beste bij mijn belangen past.’

‘We willen geen onbetaalde rekening doorschuiven’

Zijn kortingen onvermijdelijk?

Martin Pikaart: ‘Ja. De gemiddelde pensioenuitkering bedraagt op dit moment, onder andere door het doorschuiven van de VUT, meer dan 85 procent van het laatstverdiende loon. Dit is de hoogste uitkering in de hele wereld. Oudere generaties hebben te weinig geld ingelegd om zo’n hoog pensioen te rechtvaardigen. Er zijn zelfs jaren geweest dat velen helemaal geen premie hoefden te betalen. Het tekort in de pensioenkas wordt op 250 miljard euro geschat. De rekening is voor jongere generaties. Zij moeten met een veel lager pensioen genoegen nemen, meer premie betalen, langer doorwerken en hebben veel minder zekerheid over hun uiteindelijke pensioen. Ik noem dat generatiediefstal.’

Bernard Wientjes: ‘Ik vind dat DNB paniekvoetbal speelt met de kortingen. We hebben in 2011 met elkaar een pensioenakkoord gesloten. Als dat akkoord wordt geïmplementeerd, maken we het stelsel toekomstbestendig en zijn er geen of minder kortingen nodig. Laten we onszelf niet in de put praten: onze fondsen bezitten 875 miljard euro, de vermogens groeien weer. Louter door de lage rente is de dekkingsgraad momenteel erg laag. Maar er is geen geld verdwenen. Ik vind dat we een beetje te pessimistisch zijn.’

Kellermann: ‘We zitten sinds 2008 in een financiële crisis. DNB heeft de pensioenfondsen uitstel gegeven zodat ze de slechte jaren konden afwachten, de hersteltermijn is al eens verlengd. Er kwam een moment dat ingrijpen niet langer kon worden uitgesteld, want we willen geen onbetaalde rekening doorschuiven. Dat moment was begin dit jaar. De dekkingsgraad van een kwart van de fondsen is structureel te laag. Het verder verhogen van de premie is onwenselijk, omdat de pensioenpremie de afgelopen jaren al sterk is opgelopen en een premieverhoging de financiële positie van de bewuste fondsen onvoldoende versterkt. Als de rente dit jaar niet fors oploopt en de beleggingsrendementen niet erg positief zijn, moet een kwart van de fondsen zoals aangekondigd per 1 april 2013 een korting doorvoeren.’

In juni 2011 sloten werkgevers en werknemers een pensioenakkoord. Hierin werd onder meer afgesproken dat de pensioenleeftijd omhoog

gaat naar 66 jaar in 2020 en 67 jaar in 2025. Ook beloven de pensioenfondsen hun deelnemers geen ‘gegarandeerd’ pensioen meer. De hoogte van het pensioen hangt in de toekomst af van beleggingsresultaten en de hoogte van de rente. Tegenstanders van het pensioenakkoord spreken van een ‘casinopensioen’.

Moeten we blij zijn met dit pensioenakkoord?

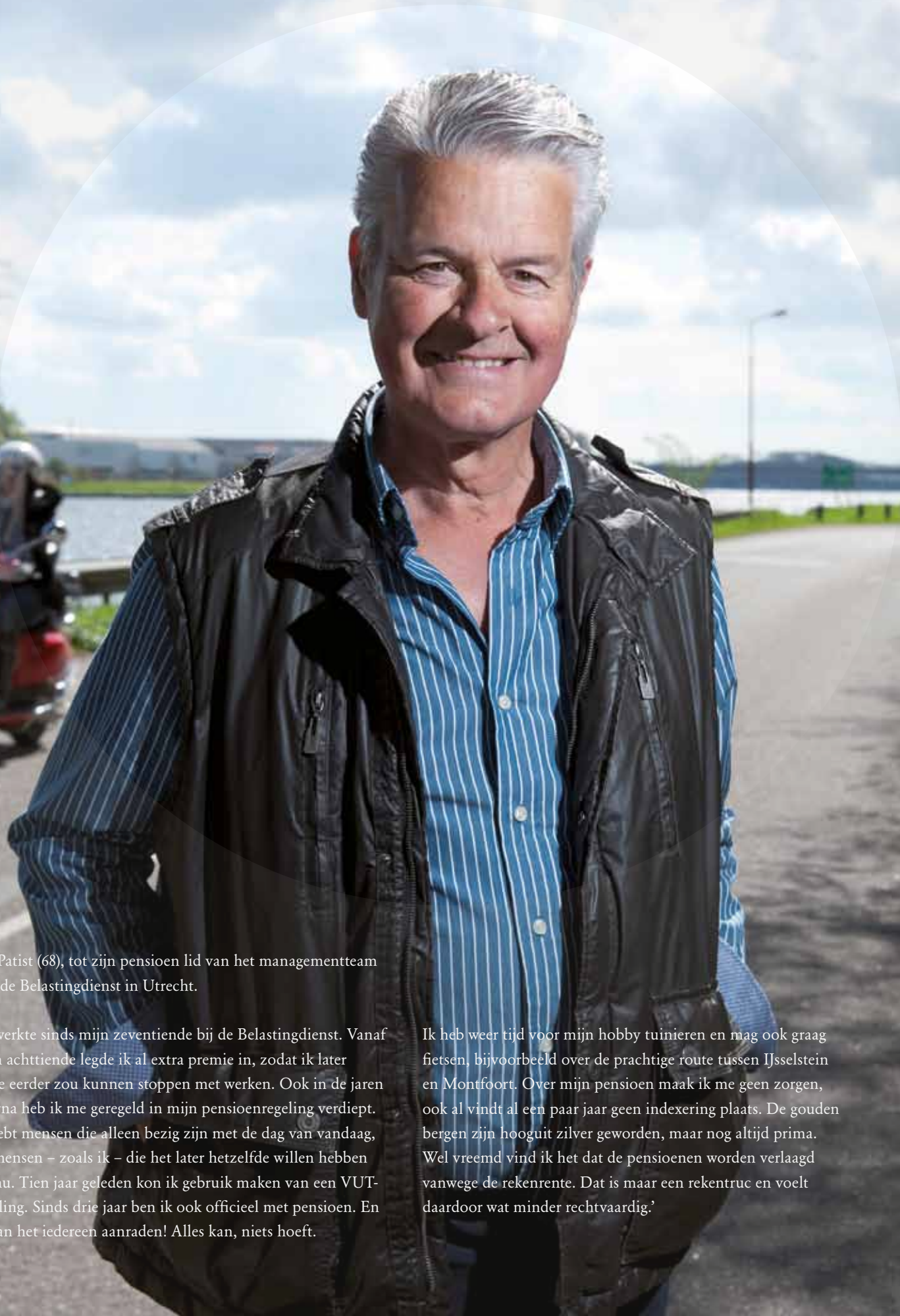
Wientjes: ‘Voor bedrijven is belangrijk dat verdere premiestijgingen in principe van de baan zijn. Dit geeft ondernemers zekerheid. Ik denk niet dat het pensioenakkoord pensioenfondsen aanzet tot het nemen van meer risico’s. Ze hoeven geen gegarandeerd pensioen te beloven, waardoor de prikkel om onverantwoorde risico’s te nemen verdwijnt. Dat sommige vakbondsbestuurders van een casinopensioen spreken, vind ik onverantwoord. Alsof pensioenfondsen ons geld aan het vergokken zijn met een soort roulette. Het beeld dat daarmee wordt neergezet is slecht voor het vertrouwen van consumenten.’

Gerard Riemen: ‘Meest positief is dat dit akkoord erkent dat er geen garanties kunnen worden gegeven. Heel goed vind ik ook dat de pensioenleeftijd gekoppeld wordt aan de levensverwachting. Gaat die verder omhoog, dan stijgt de pensioenleeftijd automatisch mee. De lasten worden zo gelijk verdeeld. In het recente verleden kwamen de lasten van de stijgende levensverwachting volledig bij actieve deelnemers te liggen.’

Kellermann: ‘Een goed punt is dat het pensioenakkoord regelt dat we langer moeten doorwerken. Dit raakt inderdaad vooral de jongere deelnemers. Maar zij leven ook langer dan oudere generaties. Ik vind dat de lasten redelijk fair verdeeld worden, al had de pensioenleeftijd wel eerder omhoog gemogen dan 2020.’

Is het pensioenakkoord gunstiger voor jongeren of ouderen?

Kellermann: ‘Daarover valt nog niet veel te zeggen. Het ligt aan de uitwerking van het akkoord. DNB pleit voor transparantie en evenwichtigheid: pensioenfondsen moeten heel helder zijn hoe ze met gevoelige thema’s omgaan. De toegezegde rechten van oudere deelnemers bijvoorbeeld. Deze moeten evenwichtig in het nieuwe stelsel worden geïntegreerd, zodat oudere deelnemers niet veel beter af zijn dan jongere deelnemers. In het huidige stelsel zitten allerlei verborgen overdrachten, waarbij

Jan Patist (68), tot zijn pensioen lid van het managementteam van de Belastingdienst in Utrecht.

‘Ik werkte sinds mijn zeventiende bij de Belastingdienst. Vanaf mijn achttiende legde ik al extra premie in, zodat ik later ietsje eerder zou kunnen stoppen met werken. Ook in de jaren daarna heb ik me geregeld in mijn pensioenregeling verdiept. Je hebt mensen die alleen bezig zijn met de dag van vandaag, en mensen – zoals ik – die het later hetzelfde willen hebben als nu. Tien jaar geleden kon ik gebruik maken van een VUT-regeling. Sinds drie jaar ben ik ook officieel met pensioen. En ik kan het iedereen aanraden! Alles kan, niets hoeft.

Ik heb weer tijd voor mijn hobby tuinieren en mag ook graag fietsen, bijvoorbeeld over de prachtige route tussen IJsselstein en Montfoort. Over mijn pensioen maak ik me geen zorgen, ook al vindt al een paar jaar geen indexerings plaats. De gouden bergen zijn hooguit zilver geworden, maar nog altijd prima. Wel vreemd vind ik het dat de pensioenen worden verlaagd vanwege de rekenrente. Dat is maar een rekentruc en voelt daardoor wat minder rechtvaardig.’

jongeren meebetalen aan het pensioen van ouderen. Misschien willen we dat en is dat een politieke keuze. Maar dan zullen we daarover wel heel duidelijk moeten zijn naar alle pensioendeelnemers.’

Pikaart: ‘Het pensioenakkoord bevoordeelt ouderen. Pensioenfondsen mogen meer beleggingsrisico’s nemen en zelf bepalen hoeveel ze nu uitkeren en opzij zetten voor later. De pijn zit vooral in het berekenen van toekomstige verplichtingen.

Fondsen mogen zelf inschatten hoeveel rendement ze denken te maken en dat gebruiken voor het berekenen van verplichtingen. Ze krijgen de kans zich onterecht rijk te rekenen, pensioenen sneller te indexeren, waardoor de rekening doorschuift naar jongeren.’

Bovenberg: ‘Ik vind juist dat in het huidige systeem de rekening van grote tegenvallers te eenzijdig bij de ouderen wordt neergelegd. Zij zien hun rechten afbrokkelen. Maar als je gepensioneerd bent, heb je weinig mogelijkheden een korting op te vangen. Een jongere heeft nog dertig of veertig jaar de tijd om extra te sparen voor zijn oude dag. Daar staat tegenover dat jongeren meer beloofd moeten worden als het goed gaat met pensioenfondsen. Gelukkig gaat het nieuwe stelsel ook die kant op.’

Wientjes: ‘Het pensioenakkoord is goed voor jongeren en ouderen. Dat beiden nu ontevreden zijn, lijkt mij een goed teken. Het bewijst dat het akkoord generatieneutraal is.’

De pensioendiscussie draait om de rente waarmee pensioenfondsen hun toekomstige financiële verplichtingen moeten rekenen. Vroeger mochten fondsen een vaststaande ‘rekenrente’ hanteren. Sinds een paar jaar moeten pensioenfondsen hun verplichtingen berekenen tegen de marktrente, die continu in beweging is. Als de marktrente laag is, zoals nu, dan daalt de dekkingsgraad van pensioenfondsen. Maar de marktrente is een momentopname, terwijl pensioenfondsen een heel lange horizon hebben.

Moeten we terug naar een vaste rekenrente?

Kellermann: ‘Ik vind dat het nieuwe pensioenstelsel de volatilititeit op de financiële markten enigszins moet dempen. Pensioenfondsen beleggen voor vele jaren en hoeven niet vol-

ledig mee te deinen op de golven van financiële wereldzeeën. Een vaste rekenrente zoals vroeger vind ik geen goed idee, omdat het de werkelijkheid van de financiële markten niet weerspiegelt. Maar het middelen van de rente over een kortere periode, zoals DNB onlangs deed, is billijk. Waren we uitgegaan van de dagkoers, dan hadden nog veel meer pensioenfondsen moeten korten.’

Riemen: ‘Ik vind dat de discussie zich nu te veel toespitst op de rente. Die gaat altijd omhoog en omlaag. Bij het berekenen van de verplichtingen moeten we uitgaan van een reële langetermijnrente. Hoe hoog die is, weet ik ook niet precies. Maar ik denk dat we onszelf nu te arm rekenen door uit te gaan van de extreem lage rente van dit moment.’

Wientjes: ‘De garantierente is enorm laag en dat is met de huidige economische crisis begrijpelijk. Al het Europese kapitaal stroomt naar noordwest Europa omdat beleggers daarin het meeste vertrouwen hebben. Het gevolg is een extreem lage rente. Maar de situatie is zeer uitzonderlijk. Mijn voorstel is om uit te gaan van een rente die voor tien tot vijftien jaar reëel is.’

Bovenberg: ‘Een lage rente is vaak het gevolg van een vlucht van beleggers naar zekere beleggingen. Daardoor stijgen de risicopremies op andere beleggingen zoals aandelen. Dit stabiliserende principe zorgt er voor dat de discontovoet voor risicovolle pensioenen minder heftig mee beweegt met de rente.’

Het Nederlandse pensioenstelsel wordt geroemd om zijn solidariteit. Aan de AOW betaalt iedereen mee. In het aanvullende pensioen zit solidariteit omdat werknemers uit één branche bij hetzelfde pensioenfonds zijn aangesloten. Voorstanders vinden deze solidariteit een groot goed, maar er zijn ook mensen die deze solidariteit uit de tijd noemen. Bovendien is er helemaal niet zoveel solidariteit, menen zij. Een groep vindt dat iedereen vrij moet zijn om zijn eigen pensioenvoorziening te regelen.

Solidariteit of vrijheid blijheid?

Kellermann: ‘Mensen die de solidariteit willen opgeven, gaan erg ver. Het is aantoonbaar dat solidariteit in het pensioenstelsel leidt tot lagere kosten en een betere risicospreiding.

‘Mensen die solidariteit willen opgeven, gaan erg ver’

Mijn schrikbeeld is dat iedereen zelf verantwoordelijk wordt waardoor mensen te weinig sparen voor hun oude dag. In de Verenigde Staten zien we daarvan de pijnlijke gevolgen. Maar ik kan me de kritiek op pensioenfondsen wel voorstellen. Een aantal fondsen heeft het na de vorige pensioencrisis in 2003 ook minder goed gedaan. Het is te makkelijk om te zeggen: de fondsen hebben ons geld niet goed belegd. Maar de fondsen moeten ook niet zeggen dat ze genoeg geld in kas hebben. Daarmee bagatelliseren ze de problemen.’

Riemen: ‘Ik ben een groot voorstander van solidariteit, maar ik denk dat we nu doorschieten en dat de ene groep – jongeren – gevraagd wordt solidaarder te zijn dan andere groepen. Aan de andere kant zou ik de verplichte deelname niet willen loslaten. Pensioen is een arbeidsvoorwaarde, een contract tussen werkgever en werknemer. Dat kun je niet zomaar openbreken. Het klinkt misschien wat paternalistisch, maar als je mensen de vrije keus laat in hun pensioenvoorziening, dan weet je dat een groot aantal mensen niets regelt.’

Bovenberg: ‘Solidariteit is nuttig om risico’s te spreiden. Maar er zou meer maatwerk mogelijk moeten zijn. Het fonds belegt nu hetzelfde voor iedereen. Maar jongeren die nog vele jaren pensioenopbouw voor de boeg hebben, kunnen meer risico nemen. Met de kans op een hoger rendement. In vergrijzende fondsen dreigt nu het verkeerde beleggingsbeleid voor werkenden.’

Pikaart: ‘Het stelsel is niet zo solidaar. Wel intransparant, en daarom hebben we heel lang niet doorgehad hoe oneerlijk het stelsel uitpakte voor jongere pensioendeelnemers. Neem de doorsneepremie: iedereen betaalt dezelfde premie, waardoor jonge deelnemers in feite meebetalen aan het pensioen van oudere deelnemers. Dat is een systeem van vijftig jaar geleden, toen mensen een heel leven in dezelfde baan werkten. Een systeem waarbij iedereen verplicht voor zijn pensioen moet sparen, maar zonder de verplichte deelname aan pensioenfondsen, is al een stuk beter. Geef iedereen een eigen individuele pensioenrekening en de vrijheid om naar een ander fonds over te stappen als ze ontevreden zijn over de prestaties van hun eigen fonds.’

Het nieuwe pensioenstelsel moet op 1 januari 2014 ingaan. Er dient nog veel geregeld te worden. Het pensioenakkoord is een akkoord op hoofdlijnen en bovendien ondersteunen de twee grootste vakbonden binnen de FNV het akkoord niet.

Hoe nu verder?

Bovenberg: ‘Moeilijkst zal zijn om de aanspraken van oudere werknemers in te passen in het pensioenakkoord. Er zijn bij hen verwachtingen gewekt over wat zij na hun pensioen zouden gaan ontvangen. Maar er is niet genoeg geld in kas. De verwachtingenkloof moet worden opgelost en worden verdeeld over generaties. Alles draait om de hoogte van de rekenrente, waarmee pensioenfondsen hun toekomstige verplichtingen mogen berekenen. Hoe hoger die rente, hoe ‘rijker’ pensioenfondsen lijken.’

Pikaart: ‘Ik ben somber over de toekomst van ons pensioenstelsel. Ouderen zullen naar de rechter stappen om hun rechten veilig te stellen. Minister Kamp heeft al gesuggereerd dat er twee stelsels naast elkaar gaan bestaan; het oude en een nieuw, versoberd stelsel. Hij durft niet te kiezen, terwijl juist op pensioengebied ingrijpende keuzes nodig zijn om ook jongere generaties nog iets van pensioenzekerheid te bieden.’

Kellermann: ‘Het is ambitieus, maar als we echt willen kan het wel. Het Nederlandse pensioenstelsel is al eerder vrij ingrijpend gewijzigd, bijvoorbeeld bij de overgang van de eindloon- naar de middelloonregeling. Dat dit toen zo geruisloos is gelopen, zegt ook iets over het geringe pensioenbewustzijn van de Nederlanders. De huidige crisis van het stelsel heeft in elk geval mensen meer alert gemaakt op hun oudedagsvoorziening. Als we erin slagen ditmaal helder en eerlijk te vertellen hoe het pensioensysteem er voor staat, is dat positief.’

Riemen: ‘Het invaren van oude rechten is een heikel punt. Ik denk dat we iets wat beloofd is niet mogen aantasten. Het nieuwe toezichtkader dat DNB ontwikkelt moet onomwonden tegen deelnemers zeggen dat oude aanspraken geen gevaar lopen. Maar vergeet niet dat rechten niet in beton gegoten zijn. Ook nu al is het mogelijk te korten. Dat zal in de toekomst ook zo blijven.’ •

Op naar de toekomst...

Marloes Foudraine is afdelingshoofd bij de Nederlandsche Bank-divisie Statistiek en informatie

Vandaag staat Nederland voor een grote uitdaging. En dat is niet het pensioen-vraagstuk, de nieuwe bezuinigingsronde of het hervormen van de arbeids- en woningmarkt. Ons probleem kan niet worden opgelost door langer doorwerken of het afschaffen van de hypotheekrenteaftrek. De economische vraagstukken zijn slechts symptomen van de echte uitdaging waar we als maatschappij voor staan: het overwinnen van onze angst voor de toekomst. We zijn bang, want we weten niet wat er gaat komen. We zijn onzeker en daarom willen we koste wat kost vasthouden aan wat we hebben. Elke verandering is een verslechtering.

De angst voor de toekomst werkt verlam-mend, *kills* onze creativiteit en brengt ons energieniveau naar beneden. Waarom zijn steden als Istanbul, Tbilisi en Sjanghai zo dynamisch en inspirerend? Mensen daar geloven dat de toekomst verbetering gaat brengen. Wij niet. Nederlanders maken zich zo veel zorgen over morgen, dat we vandaag niet meer kunnen genieten.

We zien onszelf niet langer als de winnaars van vandaag, maar als de grote verliezers van morgen.

Verliezers worden we als we dit patroon van negativisme niet doorbreken en de angst voor verandering niet van ons afschudden. Het is tijd dat we onze schouders er onder zetten en onze maatschappij aan een grondige renovatie onderwerpen. Een verbouwing is nodig, omdat ons huidige model niet toekomstbestendig is. Deze uitdaging aangaan kan niet door weg te kruipen achter de dijken. Het is hoog tijd dat we er boven op gaan staan vol in de wind, en vanuit die positie op zoek gaan naar kansen en mogelijkheden gaan benutten. In plaats van te anticiperen op de pijn die dit proces gaat doen, kunnen we ook focussen op de kansen die dit ons biedt om bij te dragen aan een duurzame en dynamische maatschappij. Van ons vraagt dat een positieve instelling, lef en een beetje meer vertrouwen in onszelf en elkaar. •

Lekker weg in eigen land en buurlanden

De crisis lijkt onze reislust niet te temperen. Maar de trend wordt korter, minder luxe en dichter bij huis.

door Marijke Hoogendoorn

In 2011 groeide het internationale toerisme wereldwijd met 4,4%. Ook Nederland haalde een nieuw record: 11,3 miljoen buitenlandse gasten, voornamelijk uit Duitsland, België en Groot-Brittannië. Sterk groeit het aantal Brazilianen (+30%), Chinezen (+29) en Russen (+26%) dat ons land een bezoek waard vindt. Maar Spanjaarden (-4%) en Italianen (-3%) komen minder vaak, mede door de financieel-economische problemen. Voor 2012 verwacht het Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen (NBTC) een groei van het inkomend toerisme van ruim 1%. De verwachting is dat het aantal Duitse en Belgische toeristen blijft toenemen, nu zij door de crisis vaker zullen kiezen voor een vakantie dicht bij huis. Ook het aantal intercontinentale toeristen, vooral uit de BRIC-landen, zal blijven stijgen. Mede door de relatief zwakke euro zal Nederland voor hen aantrekkelijk blijven.

Madurodam

Het toeristisch seizoen begon dit jaar goed: met Pasen kwamen 850.000 buitenlandse toeristen. Populaire attracties zijn de Bollenstreek en de grote steden. Grote publiekstrekker is de Floriade 2012 in Venlo. Vooral Amerikanen, Duitsers, Japanners en Britten komen hier een kijkje nemen. Ook het vernieuwde Madurodam trekt veel bekijks: 12.500 gasten waarvan 60% uit het buitenland.

Rond de 250.000 Nederlanders vierden een paasvakantie in eigen land. Bij elkaar gaven binnen- en buitenlandse toeristen

met de Paasdagen zo'n 600 miljoen euro uit aan verblijf, vermaak en vervoer.

Minder luxe

In 2011 besteedden Nederlanders ruim 15 miljard euro aan vakanties, waarvan zo'n 12,4 miljard in het buitenland en 2,8 miljard in eigen land. Dat budget is even hoog als in de laatste paar jaren.

Ook in 2012 zullen Nederlanders erop uit gaan. Ruim driekwart van de Nederlanders geeft aan dit jaar op vakantie te willen gaan. Dit percentage is vergelijkbaar met voorgaande jaren. Crisis of geen crisis, we gaan graag op vakantie. Maar naar verwachting gaan we korter, minder ver, minder vaak en minder luxe. We gaan al met al wat minder uitgeven aan de vakantie, zo blijkt uit cijfers van NBTC-NIPO Research dat de vakantieplannen van Nederlanders onderzocht.

Dichterbij huis

Voor dit jaar is de verwachting dat het aantal binnenlandse vakanties gelijk blijft en het aantal buitenlandse vakanties licht zal dalen. Dat is deels goed nieuws voor Nederland. Als mensen dichterbij huis vakantie vieren, zullen meer Duitsers, Belgen en Nederlanders een camping of hotel in Nederland opzoeken. Tegelijkertijd is Nederland sterk afhankelijk van korte, veelal extra vakanties. En juist daarop zal bekijkt worden. •

Duitsers betalen meestal contant

Duitsers betalen vier van de vijf keer met contant geld. Deel één in een serie over wereldwijd betaalgedrag.

door Nicole Paehlig

Vergeleken met veel andere landen gebruiken we in Nederland vaak onze pinpas: in winkels betalen we hier negen van de tien keer mee. Duitsers gebruiken de pinpas veel minder: in maar liefst 82% van de gevallen betalen zij cash. In 2011 hebben economen van de Bundesbank en de Oostenrijkse Centrale Bank onderzocht waarom en wanneer Duitsers het liefst contant betalen. De uitkomst: deze voorliefde geldt vooral voor mensen die krap bij kas zitten, zoals jongeren en ouderen. Deze groep betaalt pas elektronisch (met pinpas of creditcard) vanaf 116 euro, terwijl anderen dit vanaf 62 euro doen. Waarom juist Duitsers het liefst contant betalen, is nog niet helemaal duidelijk. Vermoedelijk heeft het met traditie te maken, met de

volksaard. Andere belangrijke reden die voor iedereen geldt – en dus niet alleen voor Duitsers – is de wens om grip op de uitgaven te houden. Immers, één blik in de portemonnee maakt meteen duidelijk hoeveel budget er nog over is en hoeveel dus al is uitgegeven.

Dat men in Duitsland zo dol is op cash betalen, verklaart waarschijnlijk ook waarom betalen via internet of het mobieltje er nog volledig in de kinderschoenen staat. De Duitse grootbanken willen hier verandering in brengen met de grote landelijke campagne 'GiroGo', die in augustus 2012 van start gaat. Hoe meer Duitsers elektronisch gaan betalen, hoe lager de kosten van het betalingsverkeer worden. Overigens betalen ze in het voormalige

Oost-Duitsland vaker elektronisch dan in West-Duitsland. Dat heeft te maken met het simpele feit dat er in Oost-Duitsland relatief minder geldautomaten zijn.

Pfennig

Dat ze in Duitsland zo veel contant betalen, verklaart misschien ook waarom onze Nederlandse portemonnees zo vol euromunten met een Duitse nationale zijde zitten: in 2011 25,9% van het totale aantal euromuntjes. Dat is zelfs nog een halve procent meer dan het aantal Nederlandse euro's (25,4%). Dit komt deels door de nabijheid van Duitsland en het toerisme over en weer. Zo hebben wij Nederlanders ook een behoorlijke hoeveelheid Belgische munten in onze portemonnee: 14,4%. Een andere reden

ligt voor de hand. Veruit de meeste euro-munten worden namelijk in Duitsland geslagen: 17.000 miljoen, tegenover 2.800 miljoen in Nederland. Daar zitten in Duitsland ook veel munten van één en twee eurocent tussen. In sommige eurolanden wordt hier, vanwege de lage nominale waarde, niet meer mee betaald. Maar in Duitsland wel, waar ze vroeger immers munten van 1 pfennig hadden, met een waarde van slechts 0,5 eurocent.

Joegoslavië

Voordat Duitsland in 2002 overstapte op de euro, was de Duitse Mark de nationale munteenheid. Een deel van de D-Mark is nog altijd niet ingewisseld voor euro's. Er is nog EUR 6.6 miljard aan Marken in omloop, met name munten met een

lage nominale waarde. De Deutsche Bundesbank vermoedt dat veel Marken zich nog in het buitenland bevinden, waaronder voormalig Joegoslavië, de daaruit voortkomende landen en andere Oost-Europese landen. Hier werd de Duitse Mark lange tijd als tweede munt gebruikt. Daarnaast werd de Duitse Mark wereldwijd als betaal- en oppotmiddel gebruikt. Ook zullen er nog verzamelaars zijn die Duitse Marken in hun bezit hebben, En dan zijn er nog de mensen die zijn vergeten waar ze die sok met oude munten ook alweer hadden opgeborgen.

Quotum

Net als voorheen de Duitse Mark worden ook de Duitse euromunten op vijf verschillende plaatsen geslagen: Berlijn,

München, Stuttgart, Karlsruhe en Hamburg. De munten van elk munt-huis zijn te onderscheiden door de letter die op de munt wordt geslagen: A voor Berlijn, D voor München, F voor Stuttgart, G voor Karlsruhe en J voor Hamburg.

Bankbiljetten worden niet per se in eigen land geproduceerd. Sinds 2002 krijgt iedere nationale centrale bank (ncb) binnen het Eurosysteem jaarlijks een quotum voor het aantal te drukken bankbiljetten van een bepaalde nominale waarde. Het kan dus zijn dat de ene ncb in een bepaald jaar alleen biljetten van vijf euro hoeft te drukken en een andere ncb alleen biljetten van vijftig euro. Na productie worden de biljetten verdeeld over de verschillende ncb's. •

De effectiviteit van fiscaal beleid in tijden van crisis

Sweder van Wijnbergen, Professor Economie aan de Universiteit van Amsterdam, gaf op 18 oktober een seminar bij DNB met als titel: 'Deficit finance, financial fragility and bank recapitalization', gebaseerd op zijn werk met Markus Kirchner van de centrale bank van Chili.

door Sandra Wesseling

Het hoofddoel van de auteurs was het evalueren van de effectiviteit van fiscaal beleid om de negatieve effecten van de krimp in financiële bemiddeling teniet te doen. Deze krimp staat aan de bron van de huidige crisis en speelt nog altijd een grote rol.

De auteurs hebben een theoretisch model ontwikkeld waarin financiële bemiddelaars (banken) een prikkel hebben om fondsen te misbruiken, waardoor zij verplicht zijn om een deel van hun activa te verbinden aan hun vreemd vermogen. Deze hefboom is het relevante kanaal waarlangs financiële schokken zich verspreiden: zodra de hefboom moet worden afgebouwd, verkopen banken hun activa, waardoor bezittingen in waarde dalen en rentever schillen toenemen. Dit heeft een negatieve invloed op investeringen en consumptie, en de neergang van de reële economie die daar uit voortvloeit, leidt tot een neerwaartse spiraal van verslechtering van de balans van banken, dalende prijzen en economische krimp.

Kirchner en Van Wijnbergen laten zien dat tussenkomst van de overheid deze negatieve spiraal kan doorbreken. De

manier waarop dat wordt vormgegeven is cruciaal. Dit vanwege de interactie tussen de broosheid van het bankensysteem aan de ene kant, en het financieren van fiscaal beleid door schuld papier dat ook door banken wordt bemiddeld aan de andere kant. Daardoor kan door schuld papier gefinancierde fiscale stimulansen destabiliserend zijn, omdat het druk uitoefent op de balans van banken, waardoor rentever schillen toenemen welke tegenwicht bieden tegen de extra vraag als gevolg van de extra uitgaven (het zgn. 'bank crowding-out channel'). Aan de andere kant kan steun aan de financiële sector – zoals overschrijvingen aan bemiddelaars, leningen zonder rente of leningen met een boete - een stabiliserend effect hebben, maar de auteurs laten zien dat dit effect afhangt van de timing van deze uitgaven en de mate van financiële bemiddeling. De uitkomst van dit onderzoek is dat het profijt van overheidsingrijpen niet rechtlijnig is: financiële modaliteiten doen er toe, vanuit het oogpunt van de macro-economie. De beleidsimplicaties zijn duidelijk: zet niet zomaar in op alle vormen van interventie, maar beoordeel hen van geval tot geval en op hun effect op de bankbalansen. •

Toekomstige seminars

22 mei 2012:
Charles Goodhart

19 juni 2012:
Luisa Farinha

Recente seminars

22 november 2011:
Can the Fed Talk the Hind Legs off the Stock Market?, Louis Raes (Universiteit van Tilburg)

6 december 2011:
The determination of cross-sectional credit spreads in the overnight European Interbank Market
Giulia Lori (City University Londen)

13 december 2011:
On the Non- Exclusivity of Loan contracts: An Empirical Investigation
Vasso Ioannidou (Tilburg University)

20 december 2011:
Bailouts, Contagion, and Risk-Taking
Lev Radnovski

24 januari 2012:
A Macroeconomic Model of Endogenous Systemic Risk Taking
Janvier Suarez

De seminars zijn een platform waar binnen- en buitenlandse wetenschappers hun onderzoekresultaten presenteren. Het actuele programma staat op www.dnb.nl.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Jolanda Kok of Marijke Vogelezang behebosem@dnb.nl

Toekomstige conferenties:

Financial Infrastructures Research Conference 2012: *Payments and Plumbing of Financial Markets: is there a common ground?*, 19-20 april 2012
Conference on Post-Crisis Banking, Amsterdam, 28-29 June 2012
15th Annual research Conference, Amsterdam, 25-26 October 2012

Meer informatie kunt u vinden op: <http://www.dnb.nl/en/onderzoek-2/test-conferences/annual-research-conferences/conferences/dnb249448.jsp>

DNB PUBLICATIES

Onder meer de volgende uitgaven van de Nederlandsche Bank zijn verkrijgbaar:

'Scoren met beleid'
digitaal lesprogramma
tweede fase havo/vwo

'Waar voor je geld'
praktische lesopdrachten
tweede fase havo/vwo

Achtergronden bij
de financiële crisis

'Goud, Geld en Geheimen'
publieksbrochure

'De geschiedenis
van ons geld'

'Echt of vals?'
cd-rom met de echt-
heidskenmerken van
de eurobiljetten

Periodiek verschijnen

- Jaarverslag
- Economische ramingen
- Overzicht Financiële Stabiliteit

DNB publiceert ook over haar wetenschappelijk onderzoek

- Working Papers
- Occasional Studies

Alle uitgaven zijn online beschikbaar.

U vindt ze op www.dnb.nl.

De uitgaven kunt u ook bestellen via onze website,
per e-mail (info@dnb.nl) of via een brief die u kunt
richten aan: De Nederlandsche Bank
Afdeling Facilitaire diensten / Repro & Post
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam

Colofon

DNB Magazine is een tweemaandelijke
uitgave van de Nederlandsche Bank.

Redactieadres:

DNB Magazine
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
Westeinde 1, 1017 ZN Amsterdam
t 020 524 5781 / 5753
f 020 524 2228
e magazine@dnb.nl
www.dnb.nl

Hoofdredactie:

Loek van Daalen

Eindredactie:

Marijke Hoogendoorn, Ellen Tolsma

Aan dit nummer werkten mee:

Marcel Baveco, CBS, Marloes Foudraïne,
Raymond Kleijmeer, Pierre Lafourcade,
Nicole Paehlig, Alexander Strengers,
Rutger Vahl, Johan Verbruggen

Fotografie / Illustraties:

ANP Photo, Rhonald Blommestijn
(illustratie p.12), Marco Hofsté (In
Beeld), Jurgen Huiskes (portretten
Dossier), Kees Hummel (cover),
Rob Meulemans

Vormgeving en druk:

Joh. Enschedé (vormgeving),
Fd-Repro en Post (productie)
Drukkerij De Bink (drukkerwerk)

Abonnementen

Een abonnement op DNB Magazine is
gratis en uitsluitend schriftelijk of per
e-mail aan te vragen. Adreswijzigingen
en opzeggingen eveneens schriftelijk
opgeven.

Abonnementenadministratie:

DNB Magazine
Antwoordnummer 2670
1000 PA Amsterdam
aanvraagmagazine@dnb.nl

Artikelen uit DNB Magazine mogen niet
zonder toestemming van de redactie
worden overgenomen.

Solidariteit is ons aangeboren en niet aangeleerd, meent fotograaf Marco Hofsté.

